

Förord

Fattigdom, ekonomisk jämlikhet, historiskt och i samtiden

Fattigdomens lott skall ingen försöka göra vacker i mina ögon. Fattigdomen är enbart ful och förnedrande och förbittrande för en människa; legenden om dess skönhet och goda moraliska verkan är skapad av de rika.

(Vilhelm Moberg, *Soldat med brutet gevär*, Albert Bonniers förlag, 1944)

Våren 2023 blossade en debatt oväntat upp om att föräldrar i Sverige inte har råd att ge sina barn näringsrik mat. Diskussionen föddes i kölvattnet av en krönika i *Svenska Dagbladet* (Lena Andersson, 21 maj 2023). Andersson antydde att föräldrar som lever i ekonomisk utsatthet borde kunna ta sig i kragen så att barnen slapp gå hungriga. Var det verkligen så? Hur kunde det i så fall vara möjligt i en välfärdsstat? Vad kunde i så fall göras för att hantera denna fattigdom i modern tid?

Många skribenter och debattörer svarade på inlägget genom att peka på de strukturella orättvisor som kan förklara problem som låg inkomststandard, eller absolut fattigdom, och situationer där föräldrars inkomster inte räcker till nödvändiga levnadsomkostnader. Många debattörer och forskare ansåg att krönikan förde tankarna till en gammal syn på fattigdom där de drabbade själva ansågs bära skuld till sin livssituation. Kort och gott, det svenska offentliga samtalet kom denna vår att kretsa kring socialpolitik. Nödvändiga frågor ställdes om vem som har tillgång till välfärdsstatens yttersta skyddsnät, barns behov, intressen och rättigheter samt, och inte minst, tankar aktualiserades om det gemensamma ansvaret för att ingen som bor i Sverige ska utestängas från grundläggande välfärdsrättigheter.

Den dagspolitiska diskussionen sammanföll med att redaktionen för *Socialvetenskaplig tidskrift* diskuterade modern fattigdom. Det ledde till beslutet att ge ut ett temanummer under 2024 som samlade aktuell, samhällsrelevant forskning på temat *socioekonomisk utsatthet, jämlikhet och skälig levnadsnivå*.

Det var i fattigdomsfrågan som det sociala arbetet tog sin början och utvecklades

under flera decennier. Nu, i vår samtid, tycks behovet av kunskap om varför människor försätts eller hamnar i fattigdom, och vad det innebär att leva med ekonomisk stress, vara påfallande. Eftersom ämnet är lika gigantiskt som aktuellt på grund av tidsanda och inflationsläge bestämde vi att ge ut ett dubbelnummer. Avsikten var att belysa fattigdomsfrågorna ur ett tvärvetenskapligt perspektiv.

Forskning om fattigdom representerar en rad olika teoretiska, disciplinära och metodologiska ingångar. Gemensamt för dem är att de tar sikte på att förstå och förklara olika aspekter av fattigdom, ekonomisk ojämlikhet, välfärd, sociala rättigheter och välfärdens yttersta skyddsnet.

I samhället ser vi en ovilja bland en del politiker att ta itu med problem som ekonomisk ojämlikhet och ökande ekonomiska klyftor. Sverige har alltmer återgått till att bli ett klassamhälle. De sociala och ekonomiska klyftorna för återigen med sig demokratiska klyftor, det vill säga skillnader i möjligheter att hävda rättigheter och vara delaktiga i samhällsbygget. Ojämlikheten syns också i hälsa och utbildningsbakgrund, men också i faktorer som påverkar både det sociala och psykiska välbefinnandet, till exempel boendesituationen. En tänkbar förklaring till att frågor om fattigdom kommer i bakvattnet kan vara ett ointresse, eller brist på kunskap och insikt om hur fattigdom i en välfärdsstat faktiskt erfars av människor som drabbas av den. Men enligt redaktionens perspektiv erinrar fattigdom som ett socialt problem om välfärdssamhällets tillkortakommanden. Så länge välfärdsstaten är en viktig referenspunkt i det offentliga samtalet förblir ekonomisk utsatthet en akilleshäls: en svag punkt i ett annars förmodat värdigt och hållbart system. Fattiga människor passar också dåligt in i självbilden av välfärdsstaten. Företeelsen fattiga, eller socioekonomiskt utsatta, i Sverige står även i skarp kontrast till löftena i grundlagen om att den enskildes välfärd ska vara grundläggande mål för den offentliga verksamheten, och att det allmänna ska verka för social omsorg, trygghet och för goda förutsättningar för hälsa. Sammanfattningsvis blir fenomenet som socioekonomisk utsatthet och ojämlikhet i en välfärdsstat en sorts självmotsägelse som därmed kan bli svår att synliggöra. Detta trots tillförlitlig statistik från Socialstyrelsen som visar att 2023 fick närmare 262 300 personer ekonomiskt bistånd, varav omkring 86 700 kvinnor, 90 400 män och 85 200 barn.

Till temanumret du håller i din hand bjöd vi in skribenter till en bred och tvärvetenskaplig diskussion om olika perspektiv på fattigdom och ekonomisk jämlikhet, historiskt och i vår samtid. Vi hoppas att den kan bidra till att utveckla socialt arbete som professionspraktik och forskningsfält. Vår önskan var att sätta olika infallsvinklar i dialog med varandra för att förstå fattigdomsproblemen samt bidra till att mobilisera mot och identifiera lösningar. Vår utgångspunkt var den enkla tesen att familjer och individer i Sverige lever i olika socio-ekonomiska verkligheter. Tid ägnas alltmer åt att hantera *symtom* på orättvisa ekonomiska förhållanden och allt mindre åt samhällsbyg-

gande funktioner samt de *orsaker* och mekanismer som skapar de här orättvisorna.

Redaktionen välkomnade forskare som studerat äldre, unga, barn och som ställt frågan om det finns olika utfall i olika grupper och livsfaser. Vi bjöd in forskare som studerat idéerna bakom den generella välfärdens framväxt, rättslig reglering för grupper i utsatta situationer samt texter som sträckte sig över teori, forskningsmetod, etik och praktik, med inriktning mot offentligt såväl som frivilligt socialt arbete. Kvalitativa och kvantitativa bidrag eftersöktes. Som inspiration och komplement till vetenskapliga artiklar ville vi även publicera relevanta bokrecensioner, forumtexter och adekvat lyrik. Redaktionen har också valt att publicera litteratur-, film- och musiktips. De är att betrakta som en skattkista, ett komplement inte minst för skrivande och till undervisning. Listorna kan med fördel kompletteras med egna filmer, egen musik och skönlitterära verk på temat. Utöver det finns det recensioner och blänkare.

Vi är stolta och glada att presentera ett temanummer som spänner över en bredd av ämnen.

Linde Lindkvist recenserar *De sociala rättigheternas politik: förhandlingar och spänningsfält* (red. Magnus Dahlstedt, Anna Lundberg & Dimitris Michailakis), en antologi som riktar uppmärksamhet mot sociala rättigheter med olika teoretiska infallsvinklar och metoder.

Thomas Strandberg recenserar Ida Runges avhandling *Jag vill gärna ha hjälp, men ta inte mina barn*, en monografi som ger kunskap om föräldrar med IF och om deras erfarenheter av att vara föräldrar. Den berör även jämlikhetsaspekter som handlar om människors lika värde i ett samhälle för alla.

Akilleshälar i välfärd, socialpolitik och socialt arbete (red. Hans Swärd & Alexandru Panican) recenseras av Arne Kristiansen, som anser att boken ger intressant och viktig kunskapsbaserad bakgrund till de problem och svagheter i det svenska välfärdssystemet som blivit alltmer tydliga under de senaste decennierna.

Mats Söderlund skriver om boken *Kapitalismens slut* där den tyska ekonomijournalisten och författaren Ulrike Herrman kritiserar kapitalismen som ekonomiskt system ur ett nationalekonomiskt perspektiv.

Susanna Alakoski skriver om essäböckerna *Tillbaka till Reims* och *En arbetarkvinnas liv, ålderdom och död*, en slags filosofiska memoarer, där Didier Eribon, professor i sociologi, studerar sociala omständigheter såväl teoretiskt som politiskt.

Temanumret innehåller fem essäer.

I *Om viljan att veta (eller inte)* – en essä om fattigdom, moderskap och motstånd skriver Tove Samzelius om platser som de mest marginaliserade människorna i samhället förpassas till när de inte lyckas ta sig in på en alltmer svåråtkomlig, segmenterad och segregerad bostadsmarknad: campingplatser, härbärgen, vandrarhem, hotell med mera. Hon diskuterar hemlöshet som både orsak till och en av de mer extrema följ-

derna av fattigdom utifrån moderskap och motstånd.

Jonna Rennerskog undersöker i essän *Det motstridiga skyddet* den sociala barnavården i Sverige som handlar om tvång i hög grad och som är grundad på motstridiga intressen. Den sociala barnavården har misslyckats att leva upp till sina egna kriterier. Rennerskog menar att det är de kritiska forskarnas uppgift att synliggöra de immanenta motsättningar som har potential att initiera en förändring av regleringen av statens relation till barn i den sociala barnavården.

Tuija Nieminen Kristoferssons socialhistoriska essä *Inte bara allmosor* handlar om makthavarnas ansvar för fattigvården från antiken till 1500-talet. I essän ställer hon frågan om politikernas främjande av frivilligorganisationernas utdelning av matpaket i dag är början till nerbrytningen av idén om det gemensammas bästa?

Susanna Alakoski riktar i essän *Lex Fattigdom* sitt fokus på den skönlitteratur som inifrån beskriver fattigdom som levd erfarenhet. Hon studerar i texten språk och materiella villkor och ser skönlitteraturen som inspiration och komplement till vetenskap och forskning. Hon frågar också efter ett större socialt engagemang bland socialt engagerade.

Petter Larsson diskuterar i en essä med titeln *Meritokratin välsignar ojämlikheten* att det sociala arvet väger tungt trots en stark tro på meritokrati. Han hänvisar till studier som visar att en stor del av skillnader i utbildning och inkomst kan förklaras av familjebakgrund. Meritokrati som ideal fungerar inte, det är också en dålig idé eftersom det förutsätter en hierarki där vissa ska vinna och andra förlora. Tron på meritokrati gör dessutom att människor accepterar större ekonomiska klyftor och att lågutbildade betraktas med större motvilja och möter mer negativa fördomar än andra samhällsgrupper. Meritokratin bidrar också till högerradikalism genom att skapa känslor av statusförlust bland lågutbildade män. I stället för att fokusera på att bryta det sociala arvet bör vi minska inkomstklyftorna, göra yrkesval och utbildning mindre avgörande för inkomster, makt och status.

Temanumret innehåller sju vetenskapliga artiklar.

Tim Holappa och Pernilla Leviner analyserar i den vetenskapligt granskade artikeln *Fattigdom, social barnavård och barns rättigheter – en rättsvetenskaplig analys* hur socialtjänstens bistånd ofta är villkorat, vilket riskerar föra med sig att barns behov inte uppfylls. Artikeln undersöker hur socialtjänsten hanterar barnfattigdom och om det finns rättsliga grunder för att omhänderta barn när föräldrar nekas ekonomiskt bistånd. Författarnas rättsvetenskapliga analys visar att det saknas tydligt stöd för omhändertagande enbart på grund av fattigdom, och att sådana åtgärder kan strida mot barns rättigheter enligt Europadomstolen och FN:s barnrättskommitté. Artikeln framhåller även behovet av tydligare regler och reformer för att säkerställa att alla barns rättigheter tillgodoses lika.

I den vetenskapligt granskade artikeln *Fattigdomsfällan – överskuldssättning som*

socialt problem tar Erik Eriksson och Tobias Davidsson avstamp i det faktum att de ökande skuldproblemen i samhället får begränsad uppmärksamhet inom svenskt socialt arbete och att de ofta betraktas som en privatekonomisk fråga snarare än ett samhällsproblem. Författarna belyser detta i ett perspektiv av vardagens finansialisering samt kredit- och konsumtionssamhället. De gör så med exempel från intervjuer med unga vuxna som har en hög skuldsättning. Analysen bygger på tre argument: att överskuldsättning har sociala orsaker, att den uppstår ur sociala problem och att den leder till sociala problem. Särskilt framhålls att överskuldsättning skapar en unik form av fattigdom.

Gunilla Petersson, Margareta Bredmar och Bo Davidsson riktar i sin vetenskapligt granskade artikel *Föräldraskap och ekonomisk ojämlikhet – vardagslivets skilda villkor för familjer i socialtjänsten* uppmärksamheten mot skillnader mellan ekonomiskt utsatta familjer och familjer som har det bättre ställt ekonomiskt. Genom fyra mödrars berättelser om den egna familjens vardagsliv belyser författarna hur tillgången till ekonomiskt, kulturellt och socialt kapital påverkar familjernas vardagsliv, deras behov av stöd samt deras relationer med socialtjänsten och andra välfärdsstatliga institutioner.

Henrik Örnlinde och Rickard Ulmestig använder imperativet ”gör din plikt och kräv din rätt” som en ingång till en etnografisk studie och kritisk analys av hur arbetslinjen realiserades som hegemonisk praktik på medborgarkontor i en kontext präglad av fattigdom och arbetslöshet. En sammanfattande slutsats i deras vetenskapligt granskade artikel *Gör din plikt och kräv din rätt – en relationell etnografi av arbetslinjens hegemoni på medborgarkontor i den urbana periferin* är att den politiska retoriken om en förstärkt arbetslinje kan undergräva sina egna villkor i marginaliserade områden genom att skapa rädsla för sanktioner hos arbetslösa, intensifiera konflikter och osäkerhet på arbetsmarknaden och genom att inte omfatta tillräckliga skyddsnet som garanterar en skälig levnadsnivå.

Med stöd i Adams med fleras (2020) modell om ekonomiskt våld undersöker Pernilla Liedgren och Christian Kullberg om och i så fall på vilket sätt det framkommer i mäns och kvinnors skuldsaneringsansökningar att personen har utsatts för ekonomiskt våld. I sin vetenskapligt granskade artikel *Kvinnors och mäns möjligheter att framträda som ”ideala offer” för ekonomiskt våld i skuldsaneringsansökningar* framkommer att de analyserade skuldsaneringsansökningarna rymmer exempel på såväl ekonomiskt utnyttjande som ekonomiskt kontrollerande. Resultaten belyser också hur de sökande – på olika sätt och med olika språkliga medel – refererar till sin egen roll i skuldernas uppkomst och framväxt, vilket kan ha betydelse för i vilken grad de bedöms vara ”ideala skuldoffer”.

I den vetenskapliga artikeln *Integrationsfrämjande arbete* analyserar Margareta Popoola och Elvira Korp hur strategier för att motverka segregation under de senaste

decennierna har fått oanade konsekvenser samt frågor vad detta kan bero på. Frågor som ställs i artikeln är: Vad är ett uttryck för segregation och integration? Vilka metoder har prioriterats och varför kvarstår segregationen trots insatser? Analysen bygger på en rapport som sammanfattar 25 års arbete i Malmö, granskningar av politiska beslut samt intervjuer med elva intressenter. Resultaten visar en historisk tendens att fokusera på migranter och specifika bostadsområden, vilket leder till stigmatisering. Den allt mer repressiva politiken förstärker snarare än mildrar segregationen.

Den växande målgruppen för äldreomsorg (ÄFS) är människor som uppnått pensionsålder med låg eller ingen pension. Hit hör huvudsakligen personer som invandrat till Sverige sent i livet. Genom en textanalys av propositioner granskar Anders Jönsson, Alexandru Panican och John Brauer i en av numrets vetenskapliga artiklar, *Skiftande rättigheter i fattigvården – en jämförelse mellan den skäliga levnadsnivån för äldreomsorg och ekonomiskt bistånd*, skillnader mellan ÄFS och ekonomiskt bistånd. I artikeln framkommer att de äldre som erhåller ÄFS har rätt till en skälig levnadsnivå som ligger över mottagarnas av ekonomiskt bistånd. Samtidigt ligger nivån under EU:s fattigdomsgräns och saknar därför kapacitet att föra mottagarna ur fattigdom.

Tillsammans spänner texterna i temanumret över hela livsloppet. De rör fattigdom och socioekonomisk utsatthet under barndomen, ålderdomen och åldrarna däremellan.

Vår förhoppning är att Vilhelm Mobergs tanke från 1944 om fattigdomens lott, att den skulle ha en god moralisk verkan, återigen ska diskuteras och leda till nya kritiska tankar och förhoppningsvis nya sociala lösningar som samspekar med vår tid och som förbättrar livsvillkoren för dem som lever i socioekonomisk utsatthet.

Redaktionen:

Susanna Alakoski, Anna Lundberg och Annika Taghizadeh Larsson